

**Dzieje parafii św. Brunona
w Bartoszycach w XIX i XX w.**

Ks. Krzysztof Bielawny

**Dzieje parafii św. Brunona
w Bartoszycach
w XIX i XX w.**

Olsztyn 2008

bp dr Jacek Jezierski
Wikariusz Generalny Warmiński
Olsztyn, dnia 25 lipca 2008 r.
L. dz. 899/08

Korekta
Ewa Semenowicz

Fotografia na okładce
Ks. Krzysztof Bielawny

Skład, łamanie, projekt okładki
Bogdan Grochal

Fotografie pochodzą z Archiwum parafii św. Brunona w Bartoszycach

© Copyright by Krzysztof Bielawny
© Copyright by Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne

ISBN 978-83-88348-83-9

Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne
ul. Kardynała Stefana Wyszyńskiego 11
10-457 Olsztyn

Druk:
SOWA Sp. z o. o.
01-209 Warszawa, ul. Hrubieszowska 6A/5

Słowo Metropolity Warmińskiego

Dnia 4 listopada 2006 roku rozpoczęliśmy I Synod Archidiecezji Warmińskiej. Jednym z zadań Synodu jest pogłębiona refleksja nad przeszłością Kościoła Archidiecezji Warmińskiej dla lepszego zrozumienia teraźniejszości i wypracowania zadań na przyszłość.

Przeszłość Archidiecezji Warmińskiej, nawet w jej obecnych granicach, jest niezwykle skomplikowana. Kościół Warmiński niemal od samego początku rozwijał się w pewnym stopniu na gruncie miejscowej tradycji pruskiej oraz kulturalnych i językowych wpływów niemieckich oraz polskich. Niezwykle istotne skutki dla diecezji pruskich miała reformacja. Właśnie na skutek reformacji między innymi Bartoszyce znalazły się w sferze oddziaływania reformowanego Kościoła ewangelicko-augsburskiego. Z biegiem czasu na terenach protestanckich zaczął się powoli odradzać Kościół Katolicki, czego świadectwem jest chociażby kościół pw.: św. Brunona z Kwerfurtu w Bartoszycach.

Teraźniejszość Kościoła Katolickiego to ogromne zmiany ludnościowe na terenie Diecezji Warmińskiej po II wojnie światowej. Nowi mieszkańcy przynieśli nowy język modlitwy, odmienny kształt kultury i obyczaju. Diecezja Warmińska stała się znów terenem zamieszkałym w większości przez ludność katolicką. Okres powojenny to istnienie Kościoła w politycznym systemie komunistycznym. Był to czas obrony wiary i oczekiwania na zmiany, które powiększyłyby granice wolności Kościoła. Z końcem lat osiemdziesiątych nadeszły trwające jeszcze przemiany ustrojowe. Natomiast w życiu Kościoła bardzo ważną rolę odegrała reforma administracji kościelnej w Polsce z dnia 25 marca 1992 roku. Skutkiem tej reformy powstała Archidiecezja Warmińska, do której należą także Bartoszyce.

Wydaje się, że wchodzimy obecnie w okres relatywnie trwałej stabilizacji, który należy rozpoznać i ocenić. Jednocześnie współczesne zmiany polityczne i kościelne niosą ze sobą nowe zadania na przyszłość. Szczególnie otwarcie się Polski na jednoczącą się Europę pozwala lepiej ocenić siebie z szerszej, europejskiej perspektywy.

Niniejsze opracowanie autorstwa ks. dra Krzysztofa Bielawnego stanowi ważny przyczynek do naukowej refleksji nad Kościołem Archidiecezji Warmińskiej na przykładzie ludności katolickiej w Bartoszycach w XIX i XX wieku. Wprawdzie Autor swoje zainteresowanie zacieśnia raczej do sytuacji po II wojnie światowej, jednak ten właśnie okres posiada największy wpływ na sytuację religijną dzisiaj i będzie z pewnością oddziaływał także na przyszłość. Co więcej, wnioski wypracowane na przykładzie ludności katolickiej w Bartoszycach można w dużej mierze zastosować do innych rejonów Archidiecezji Warmińskiej o przeszłości ewangelickiej. Z punktu widzenia trwającego I Synodu Archidiecezji Warmińskiej niniejsze opracowanie stanowi bardzo rzetelny i ważny wkład w prace tego Synodu. Należy także zauważyć zbieżność pomiędzy ukazaniem się książki ks. dra Krzysztofa Bielawnego ze zbliżającym się 1000-leciem męczeńskiej śmierci św. Brunona z Kwerfurtu, misjonarza Prus. Dzięki tej książce będziemy mogli głębiej zrozumieć błogosławione skutki misji św. Brunona.

Pragnę pogratulować Autorowi rzetelnego opracowania, które ukazuje się w formie książkowej. Życzę, aby coraz częściej ukazywały się podobne opracowania ukazujące prawdę o Kościele w przeszłości oraz w teraźniejszości.

Olsztyn, w Uroczystość Św. Ap. Piotra i Pawła 2008 r.

Abp Wojciech Ziemba
METROPOLITA WARMIŃSKI

Wstęp

W 2009 r. przypada 1000. rocznica męczeńskiej śmierci św. Brunona z Kwerfurtu, misjonarza i apostoła Prus, który od ponad stu lat jest patronem parafii rzymskokatolickiej w Bartoszycach. Ta tysięczna rocznica stała się inspiracją do opisanego dziejów parafii – ludności oraz jej duszpasterzy w latach 1872–1992 .

Punktem wyjścia jest rok 1872, w którym to duchowny rzymskokatolicki, kapelan wojskowy, po raz pierwszy po reformacji odprawił w Bartoszycach mszę św. dla żołnierzy stacjonujących tu w jednostce wojskowej. Zanim tak się stało, stale powiększająca się grupa katolików upominała się o duchownego katolickiego, który by jej zapewnił opiekę religijną. I oto przyszedł czas, gdy po wielu latach dominanty Kościoła ewangelickiego w okresie reformacji, katolicy ponownie zostali otoczeni opieką religijną w roku 1872. Pierwszym duchownym przybywającym do Bartoszy z posługą duszpasterską, był ks. Walenty Lehmann.

Data zamykającą przedstawiony okres publikacji jest rok 1992, kiedy zreorganizowano diecezje w Polsce. Diecezja warmińska została podniesiona w tym roku do rangi archidiecezji, a jej pierwszym arcybiskupem został dotychczasowy biskup warmiński, ks. bp Edmund Piszcz, który w roku 2002, 7 lipca, erygował Archidiecezjalne Sanktuarium Świętego Brunona Bonifacego z Kwerfurtu, biskupa i męczennika.

Ważniejsze wydarzenia w historii parafii rzymskokatolickiej w tym okresie to: erygowanie parafii w 1893 r., przybycie po zakończeniu II wojny światowej pierwszego polskiego ks. katolickiego – ks. Gracjana Rudnickiego oraz utworzenie sanktuarium św. Brunona w 2002 r.

Bartoszyce, to miasto nad rzeką Łyną na północnym-wschodzie Polski, prawa miejskie otrzymały w 1332 roku. Do reformacji w 1525 r.

w Bartoszycach znajdowały się wyłącznie świątynie katolickie. Dokument z 1397 r. wspomina o kościele św. Jerzego, który znajdował się przy Bramie Lidzbarskiej. W 1377 r. został wybudowany kościół św. Ducha przy szpitalu. Świątynia niegdyś katolicka, a później ewangelicka, została rozebrana w 1775 r. Podobno znajdowała się tu jeszcze jedna świątynia pod wezwaniem św. Katarzyny, przy drodze do Sątoczna, lecz losy tego kościoła są nie znane.

Rokiem znaczącym w dziejach parafii św. Brunona był także rok zakończenia II wojny światowej. W 1945 roku Prusy Wschodnie zostały podzielone na dwie części, północną w wyniku traktatów międzynarodowych przyłączono do Związku Radzieckiego, a południową do Polski. Bartoszyce, położone blisko granicy ze Związkiem Radzieckim, znalazły się w granicach Polski. Rok 1945 zmienił oblicze polityczne, społeczne, narodowościowe, a także i konfesyjne Bartoszyc oraz okolicznych miejscowości. Do opuszczonych domostw przybywała ludność polska, która zajmowała opuszczone budynki i gospodarstwa rolne, najczęściej byli to wyznawcy Kościoła rzymskokatolickiego. Pierwsza fala osadnicza przybyła w 1945 r., a kolejne w następnych latach. Poza ludnością z centralnej Polski, przybyła tu dość spora grupa grekokatolików w 1947 r., w ramach akcji „Wisła”. Sporą grupę stanowili także osadnicy z Wileńszczyzny, których cechował szczególny sposób bycia i życia, a przede wszystkim umiłowanie dobroci, prawdy i przywiązanie do Kościoła rzymskokatolickiego.

Od erygowania parafii rzymskokatolickiej w 1893 r. kościół św. Brunona był jedyną parafią, aż do 1973 r., a do 1945 r. była to jedyna świątynia katolicka. Pozostałe świątynie w mieście służyły wspólnocie wiernych Kościoła ewangelicko-unijnego¹. Potem, już w roku 1946, po przybyciu do Bartoszyc ks. G. Rudnickiego, wierni Kościoła rzymskokatolickiego korzystali z kościoła św. Brunona, a także ze świątyni św. Jana Chrzyciela na Działkach, którą przejęli z początkiem 1946 r. Kolejną świątynią ludność katolicka zagospodarowała w 1959 r. – był to zniszczony kościół św. Jana Ewangelisty, odbudowano go i od tej

¹ Kościół ewangelicko-unijny powstał w 1817 r. w wyniku reformy Fryderyka Wilhelma III, który połączył Kościół luterański z kalwińskim. Kościół ten przetrwał w byłych Prusach Wschodnich do 1945 r.

pory służy do dziś wiernym Kościoła rzymskokatolickiego. Wierni mieszkający w okolicach Żydowa od 1957 r. mogli gromadzić się na modlitwie w kaplicy mieszczącej się w baraku. Wszystkie te świątynie należały do parafii św. Brunona, a proboszcz mieszkał w przykościelnej plebanii.

Pierwszy podział parafii św. Brunona miał miejsce w 1973 r. Została wówczas wyodrębniona nowa placówka duszpasterska na Działkach – parafia pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela. Rok później, w 1974 r. erygowano parafię św. Jana Ewangelisty, kościół w rynku. W efekcie tego podziału, parafia św. Brunona znacznie się zmniejszyła. Kolejny raz pomniejszyła się w roku 1994 r., kiedy to z parafii wyodrębniono nową placówkę duszpasterską w Łabędniku. Do nowo powstałej parafii przyłączono kaplicę w Kinkajmach z okolicznymi wioskami, którą obsługiwali duszpasterze z parafii św. Brunona w Bartoszycach. Oprócz wymienionych w Bartoszycach jest jeszcze jedna parafia rzymskokatolicka pod wezwaniem Św. Brata Alberta, erygowana w 1990 r. Jej pierwszym proboszczem i budowniczym świątyni jest ks. kan. Władysław Hnatzuk.

Na temat pracy duszpasterskiej duchownych Kościoła rzymskokatolickiego odnajdujemy niewiele opracowań. W literaturze polskojęzycznej na uwagę zasługuje artykuł ks. A. Szabuni zatytułowany *Konsekracja kościoła w Bartoszycach*², ks. K. Bielawnego zatytułowany *100-lecie parafii św. Brunona w Bartoszycach*. „*Bogu dziękujecie, ducha nie gościę*”³. Cenne są także biogramy pośmiertne duchownych duszpasterzujących w Bartoszycach autorstwa ks. bpa J. Jezierskiego⁴ i ks. bpa J. Wojtkowskiego⁵. Zdawkowe informacje o ludności katolickiej w Bartoszycach odnajdujemy także w opracowaniu monograficznym R. Hryciuka i M. Petraszko⁶. Wśród badań niemieckich wymienić należy publikacje M. Heina⁷ i P. Romahna⁸.

² Artykuł ukazał się w „Warمیńskich Wiadomościach Diecezjalnych” w 1960 r., nr 2, s. 45–47.

³ Krótki artykuł ukazał się w „Wiadomościach Bartoszyckich” w 1993 r., nr 11, s. 15.

⁴ J. Jezierski, *Śp. ks. Antoni Alojzy Czapiewski (1932–2006)*, WWA 2006, nr 86, s. 89–90

⁵ J. Wojtkowski, *ŚP. Ksiądz Kanonik Stanisław Adamski*, WWA 2000, nr 45, s. 58–60.

⁶ R. Hryciuk, M. Petraszko, *Bartoszyce. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1969.

⁷ M. Hein, *Geschichte der Stadt Bartenstein 1332–1932*, Bartenstein 1932.

⁸ P. Romahn, *Die Diaspora der Diözese Ermland*, Braunsberg 1927.

Podstawowe materiały źródłowe do omawianego tematu znajdujemy w Archiwum Parafialnym św. Brunona w Bartoszycach. Wprawdzie nie zachowały się materiały źródłowe z okresu przedwojennego, natomiast istnieją bogate materiały źródłowe od roku 1946, od rozpoczęcia pracy duszpasterskiej przez pierwszego duszpasterza – Polaka, ks. G. Rudnickiego. Do cennych materiałów źródłowych należy zaliczyć Ogłoszenia parafialne z lat 1946–1992. Kolejnym, cennym materiałem jest korespondencja parafii z administracją państwową i władzami diecezjalnymi z lat 1954–1984. Znaczącym źródłem informacji jest także *Kronika Parafialna* z lat 1972–1992, *Księgi chrztów* oraz *Księga abstynencka*. Uzupełniające materiały źródłowe do interesującego nas tematu odnajdujemy jeszcze w innych archiwach parafialnych, m.in. w Morągu.

W Archiwum Państwowym w Olsztynie, w dokumentach Powiatowej Rady Narodowej w Bartoszycach z lat 1946–1950 znajduje się wiele istotnych pism, dotyczących stosunku władz administracyjnych do Kościoła rzymskokatolickiego, także sporo informacji zachowało się w aktach Starostwa Powiatowego w Bartoszycach i Referatu Społeczno-Politycznego w Bartoszycach z okresu powojennego.

W Instytucie Pamięci Narodowej w Białymstoku natrafiamy na dość obszerne materiały źródłowe, dotyczące pracy duszpasterskiej duchowieństwa rzymskokatolickiego w Bartoszycach z lat 1947–1984. Zawiera wiele informacji przede wszystkim o duszpasterzach, a także o parafiach w powiecie Bartoszyce.

W Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie odnajdujemy korespondencję pomiędzy parafią św. Brunona w Bartoszycach a Kurią Biskupią. Ponadto są tu również pisma urzędowe kierowane do różnych instytucji administracji państwowej, czy też sprawozdania opisujące sytuację parafii w różnych latach powojennych. Zachowały się także cenne materiały archiwalne dotyczące parafii w Żydowie.

Publikacja składa się z siedmiu rozdziałów. Pierwszy, poświęcony jest powstaniu parafii rzymskokatolickiej w Bartoszycach w II połowie XIX w., a także patronowi parafii, św. Brunonowi z Kwerfurtu. W tym rozdziale znajdują się także krótkie biografie pierwszych duszpasterzy parafii. Rozdział drugi, ukazuje trudną sytuację narodowościową po zakończeniu działań wojennych w 1945 r. oraz tło społeczno-polityczne w pierwszych latach powojennych w Bartoszycach.

Życie religijne i duszpasterskie zaprezentowano w rozdziale trzecim, omawia on początki pracy duszpasterskiej proboszcza ks. Gracjana Rudnickiego oraz wysiłki ks. Rudnickiego i jego następców w rozwój duszpasterstw specjalistycznych, np. trzeźwościowego czy charytatywnego.

W rozdziale czwartym, zaprezentowano sylwetki księży proboszczów, począwszy od ks. G. Rudnickiego (1946–1953), ks. G. Pileckiego (1953–1954), ks. A. Szbuni (1954–1971), ks. S. Adamskiego (1971–1984) i ks. R. Szczerby (od 1984 r.). Pokróćce podano biogramy niektórych księży wikariuszy, a także wiernych świeckich. Umieszczono tu również krótkie informacje o wiernych Kościoła grekokatolickiego i Kościoła ewangelicko-augsburskiego.

Katechizacji dzieci i młodzieży poświęcony jest rozdział piąty. Pokróćce przedstawiono początki szkolnictwa w Bartoszycach i pobliskich miejscowościach. W dalszej części zaprezentowano trudne dzieje nauki religii, czas rugowania katechizacji ze szkół, akcję antykościelną przeciwko katechizacji w szkołach oraz czas powrotu katechizacji do szkół.

Rozdział szósty, poświęcono kościołom filialnym w latach 1945–1974. Omówiono zagadnienie związane z odbudową świątyni św. Jana Ewangelisty, funkcjonowaniem kościoła filialnego p.w. św. Jana Chrzciciela na Działkach, a także kaplicy w Żydowie. W zarysie zaprezentowano również kilka innych parafii w powiecie bartoszyckim w okresie powojennym. Rozdział siódmy poświęcono pracom remontowym w parafii św. Brunona w Bartoszycach.

Uzupełnieniem pracy jest dodatek prezentujący prezbiterologię parafii św. Brunona w Bartoszycach w latach 1872–2002.

Rozdział I

LUDNOŚĆ KATOLICKA W BARTOSZYCACH W LATACH 1872–1945

1. Początki parafii rzymskokatolickiej w XIX w.

Od czasów reformacji katolicy stanowili w tym regionie znaczną mniejszość, było ich niewielu. Ta niewielka społeczność nie miała własnej świątyni w Bartoszycach. Od 1872 r. kapelan wojskowy z Kętrzyna odprawiał prawdopodobnie na terenie jednostki w Bartoszycach cztery razy w roku mszę św. dla żołnierzy, w której brali udział także katolicy z miasta. Dopiero w latach osiemdziesiątych XIX stulecia nadarzyła się sposobność wybudowania kościoła.

Władze państwowe z premedytacją utrudniały powstawanie parafii katolickich w Prusach Wschodnich, zwłaszcza w czasie kulturkampfu, ponieważ utożsamiały katolików z Polakami. Toteż 26 marca 1885 r. wprowadziły zarządzenie o wydaleniu z Prus tych Polaków, którzy nie mają obywatelstwa pruskiego. Były to tzw. rugi pruskie. Miały one rzekomo chronić pruską kulturę i byt narodowy⁹.

Jednak starania Kurii Biskupiej we Fromborku doprowadziły do powstania w połowie XIX wieku kilku parafii katolickich w Prusach Wschodnich, poza Warmią. Pierwszą utworzono w Lesinach, przy granicy z Królestwem Polskim. Jej powstanie poprzedziły odwiedziny księży ze Świętej Lipki i Biskupca. Pierwszym proboszczem był ks. Walenty Tolstorf z Olsztyna. W tym rejonie założył on szkoły katolickie w Klo-

⁹ J. Chłosta, *Kościół katolicki na Mazurach przed 1945 rokiem*, WWA 1999, nr 44, s. 84.

nie (1852), Lesinach Wielkich (1855) i Zielonym Grądzie (1856). Kościół w Lesinach i Klonie był konsekrowany w 1869 r., w Dźwierzutach w 1871, w Wielbarku w 1872 r., Szczytnie i Opaleńcu w 1884 r., w Ełku w 1903 r. a w Kętrzynie utworzono parafię w 1893 r.

Niezmiernie ważną rolę w tworzeniu nowych parafii na Mazurach odegrał Związek św. Wojciecha (*Adalbertus Verein*). Na tę formę pomocy katolikom w diasporze zwrócił uwagę ks. prof. Andrzej Thiel, późniejszy biskup warmiński. Z jego artykułu zamieszczonego w „Katholischer Wochenblatt” dowiadujemy się, ilu katolików zamieszkiwało w poszczególnych powiatach w roku 1848: „ełckim (1365), piskim (415), mrągowskim (738), kętrzyńskim (1200), szczydzieńskim (3312)”¹⁰. Pierwsze koło związku powstało w Seminarium Duchownym „Hosianum” w Braniewie. Ks. bp Józef Geritz zatwierdził jego statut 3 maja 1852 r. Oto kilka jego punktów:

- § 1. Związek św. Wojciecha ma na celu, co się tyczy duszpasterstwa i szkoły, wspieranie katolików, żyjących w protestanckich okolicach prowincji Prus.
- § 2. Środkami Związku są modlitwa i jałmużna.
- § 3. Każdy członek odmawia codziennie *Ojcze nasz* i *Zdrowaś Maryjo* z dodatkiem: *Święty Wojciechu módl się za nami*. Kapłani raz w roku, gdzie jest to możliwe, w uroczystość św. Wojciecha odprawiają Mszę św. w intencji Związku.
- § 4. Każdy członek płaci miesięczną składkę albo udziela wsparcia na drodze subskrypcji przez roczne, półroczne lub kwartalne składki.
- § 5. Członkom duchownym, którzy zarazem są duszpasterzami, zaleca się urządzać jedną w roku kolektę w ich parafiach za zezwoleniem władz kościelnych, na cel Związku św. Wojciecha¹¹.

W ciągu roku dwa razy zbierano ofiary na cele statutowe Związku. Pierwsza kolektka odbyła się w uroczystość św. Wojciecha 23 kwietnia, a druga w uroczystość Wszystkich Świętych. Dzięki ks. biskupowi Fili-

¹⁰ „Katholischer Wochenblatt” 1851 nr 48 z 29 IX.

¹¹ J. Obłąk, *Kult św. Wojciecha w diecezji warmińskiej*, „Studia Warmińskie” 1966, t. 3, s. 16.

powi Kremenowowi 20 maja 1870 r. połączyły się dwa związki, które za cel miały pomoc katolikom w diasporze. *Adalbertus Verein* i *Bonifatiusverein* po połączeniu się przyjęły nazwę: *Bonifatius-Adalbertusverein*. W latach 1852–1939 to towarzystwo wniosło ogromny wkład pracy i środków finansowych w powstanie na Mazurach 50 parafii i kościołów filialnych¹².

Z pomocy Związku Świętego Wojciecha korzystali także wierni podczas budowy świątyni św. Brunona w Bartoszycach. Część środków finansowych na wykup ziemi pod budowę kościoła przeznaczili katolicy z Nadrenii¹³. Część środków finansowych pochodziła także z kolekty, która była zbierana 2 lutego 1881 r. w kościołach całej diecezji warmińskiej. I tak, tego dnia w poszczególnych dekanatach w czasie kolekty zebrano:

1. w katedrze we Fromborku	– 120	marek
2. w dekanacie olsztyńskim	– 370,82	marek
3. w dekanacie braniewskim	– 745,91	marek
4. w dekanacie elbląskim	– 229,50	marek
5. w dekanacie dobromiejskim	– 920	marek
6. w dekanacie lidzbarskim	– 1966,84	marek
7. w dekanacie litewskim	– 50,74	marek
8. w dekanacie malborskim	– 155	marek
9. w dekanacie pieniądzeńskim	– 977,91	marek
10. w dekanacie nowostawskim	– 177,10	marek
11. w dekanacie reszelskim	– 672	marek
12. w dekanacie sambijskim	– 84	marek
13. w dekanacie jeziorańskim	– 326,30	marek
14. w dekanacie sztumskim	– 274,66	marek
15. w dekanacie barczewskim	– 440	marek

Razem 7510,78 marek

¹² Por. P. Romahn, *Die Diaspora*, s. 130.

¹³ Por. K. Bielawny, *100-lecie parafii św. Brunona w Baroszycach. „Bogu dziękujcie ducha nie gościę”*, s. 15.

SPIS TREŚCI

Słowo Metropolity Warmińskiego	5
Wstęp	7

Rozdział I.

Ludność katolicka w Bartoszycach w latach 1872–1945	13
--	-----------

1. Początki parafii rzymskokatolickiej w XIX w.	13
2. Patron parafii rzymskokatolickiej w Bartoszycach – św. Brunon z Kwerfurtu	18
3. Duchowni parafii św. Brunona w Bartoszycach	20
4. Wierni Kościoła ewangelickiego i rzymskokatolickiego w parafii bartoszyckiej	22

Rozdział II.

Sprawy narodowościowe po zakończeniu II wojny światowej	27
--	-----------

1. Pierwsi osadnicy Okręgu Bartoszyckiego	27
2. Sytuacja społeczno-polityczna	37
3. Weryfikacja ludności niemieckiej	38
4. Osadnicy z akcji „W”	41
5. Ludność powiatu Bartoszyce	45

Rozdział III.

Życie religijne w Bartoszycach i okolicznych miejscowościach po 1945 r.	49
---	-----------

1. Początki duszpasterstwa parafialnego	49
2. Uroczystości I Komunii św.	52
3. Wizyty duszpasterskie – kolęda	63
4. Przygotowania wiernych do 1000-lecia chrztu Polski	65

5. Wsparcie modlitewne obrad Soboru Watykańskiego II	67
6. Uroczystości i nabożeństwa religijne	69
Boże Ciało	72
Nabożeństwa 40-godzinne	76
Misje święte i rekolekcje	79
7. Peregrynacja Obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej	86
8. Wizytacje kanoniczne parafii św. Brunona	95
9. Działalność charytatywna	99
10. Duszpasterstwa specjalistyczne	104
11. Udział wiernych parafii św. Brunona w dziełach diecezjalnych i ogólnopolskich	110
12. Wsparcie materialne Niższego i Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Warmińskiej	120
13. Kaplica w Kinkajmach	121

Rozdział IV.

Duchowni i świeccy 124

1. Księża proboszczowie	124
2. Współpracownicy – księża wikariusze	149
3. Wierni świeccy	158
4. Rada duszpasterska i parafialna, ministranci i nadzwyczajni szafarze Komunii św.	162
5. Wierni grekokatolicy	165
6. Siostry zakonne w Bartoszycach	168
7. Wierni Kościoła ewangelicko-augsburskiego	171

Rozdział V.

Katechizacja dzieci i młodzieży 175

1. Początki szkolnictwa w powiecie Bartoszyckim	175
2. Rugowanie lekcji religii ze szkół	177
3. Propaganda antykatolicka	178
4. Katechizacja w salach parafialnych i domach mieszkalnych	183
5. Powrót lekcji religii do szkół	202

Rozdział VI.

Kościół filialny w latach 1945–1974	205
1. Kościół św. Jana Ewangelisty w Bartoszycach w latach 1945–1974	205
1.1. Pierwsze próby odbudowy świątyni	205
1.2. Odbudowa świątyni za czasów ks. A. Szabuni	206
1.3. Konsekracja odbudowanej świątyni w 1959 r.	211
1.4. Organy kościelne	214
1.5. Nowy etap w dziejach świątyni w rynku po roku 1969.....	218
1.6. Pierwszy proboszcz w parafii św. Jana Ewangelisty.....	224
2. Parafia św. Jana Chrzciciela na Działkach	227
3. Kaplica w Żydowie	229
4. Pozostałe parafie w powiecie bartoszyckim	238

Rozdział VII.

Prace gospodarcze w parafii św. Brunona	242
1. Działalność remontowa i konserwatorska	243
2. Wieża	244
3. Wnętrze kościoła	247
4. Witraże	252
5. Plebania i dom katechetyczny	253
6. Organy.....	260

Zakończenie	261
--------------------------	------------

Prezbiterologia	265
Wykaz skrótów	273
Bibliografia	274
Indeks osobowy	278
Indeks miejscowy	288